

1. Uvod

Proces tranzicije u Srbiji duboko je zašao u svoju drugu deceniju. Tranzicija podrazumeva raskid sa nekadašnjim obrascem privređivanja i njemu primerenim institucionalnim ambijentom, odnosno prelazak iz jednog oblika ekonomskog i društvenog sistema (netržišnog ili nedovoljno tržišnog i totalitarnog, odnosno populističkog) u drugi, sasvim drugačiji sistem (tržišni i demokratski). U ovom radu akcenat je stavljen na proces privatizacije kao centralno pitanje, ili kako sam naslov rada kaže osnovno uporište tranzicije. Privatizacija je osnovno uporište tranzicije, jer je prvi uslov za reafirmaciju tržišne privrede. Procenjujući na osnovu vrednosti preostalog neprivatizovanog kapitala u društvenom i državnom vlasništvu (preostala preduzeća i banke, zemljište, javni sektor), proces privatizacije je i danas tek pri kraju početne faze.¹

Na početku rada dat je kratak osvrt na proces tranzicije u njegovoj prvoj deceniji - period koji nazivamo blokiranom tranzicijom. Zatim se bavimo modelima privatizacije koji su primenjivani nakon političkih promena u Srbiji 2000. godine, kada počinje ubrzanje tranzicionog procesa. Na kraju rada bavimo se pitanjem: kako završiti privatizaciju u Srbiji, a samim tim stvoriti jedan od uslova za privođenje tranzicionog procesa kraju. Ostvareni rezultati i praksa privatizacije u zemaljama u tranziciji, mogu biti od značaja za završetak tranzicije u Srbiji, pa u radu navodimo i pojedina rešenja primenjena u tim zemljama. U radu se, u jednom kraćem delu, navodi i aspekt privatizacije koji ne podrazumeva samo izmenu vlasničkog subjekta (u korist privatnog vlasnika) u postojećim državnim odnosno društvenim preduzećima, već i „jačanje i razvoj „starog“ privatnog sektora i osnivanje novih privatnih preduzeća, tj. povećanje učešća privatne svojine u ekonomskom životu zemlje“.² Privatizacija kao centralno uporište tranzicije, je dakle, širi proces od privatizacije državnog (društvenog) sektora privređivanja.

---

¹ Cerović B, 2007, Predgovor, *Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, 9. str.

² Rikalović G, 2002, Aktuelni koncept privatizacije kao osnovno uporište tranzicije, *Ekonomski anali (br. 46)*, Beograd: Ekonomski fakultet, 77. str.

2. Privatizacija kao osnovno uporište tranzicije

Na samom početku rada treba istaći da je pad Berlinskog zida i poraz socijalističkog ekonomskog modela uveo istočnu, jugoistočnu i centralnu Evropu u proces tranzicije. I naša zemlja, kao deo jednog od navedenih regiona, takođe ulazi u proces tranzicije, međutim treba izdvojiti neke osobenosti tranzicionog procesa u našoj zemlji. Taj proces se u Srbiji može podeliti na dva perioda: prvi, koji je trajao tokom devedesetih godina, može se označiti kao „blokirana tranzicija“ (ili kako neki autori nazivaju ovaj period – vreme zaustavljene tranzicije) i drugi, koji je ubrzanje dobio od 2000. godine i još uvek traje, a može se odrediti kao zakasnela transformacija.

2.1. Period blokirane tranzicije

Početak devedesetih dolazi do kulminacije političke i ekonomske krize, građanskog rata i raspada zemlje, što je istovremeno značilo potrebu stvaranja nove privredno-sistemske infrastrukture. Sve do tog trenutka sporovi među jugoslovenskim ekonomistima odvijali su se isključivo unutar socijalističke paradigme. Sam socijalistički sistem se do tada nije dovodio u pitanje, već je tražena „greška unutar sistema“. Pritisak ekonomskih problema, kao i dešavanja u socijalističkom okruženju, jasno su nametnuli potrebu reforme. Postalo je jasno da je nužno promeniti postojeće svojinske odnose. U tom cilju već 1989. godine usvojen je Zakon o društvenom kapitalu (inoviran 1990. godine), koji je institucionalizovao pretpostavke za otvaranje procesa privatizacije.³

Prvi korak u privatizaciji bila je dokapitalizacija, a uz uverenje da će i takva delimična privatizacija dovesti do povećanja efikasnosti upravljanja. Dakle, to nije bila direktna privatizacija društvenog kapitala, nego njegovo dopunjavanje privatnim ulaganjem u društvena preduzeća, ali i takvim razvodnjavanjem društvenog kapitala, bio je obezbeđen uspešan početak privatizacije društvenih preduzeća.

Privatizacija jeste bila neobavezna, ali je dobila podsticaj u odredbi kojom su se plate zaposlenih mogle povećavati, a to povećanje bi bilo oslobođeno znatnog dela nameta na plate ukoliko bi se dato povećanje zarade uložilo u preduzeće. Ovakav vid privatizacije spada u model insajderske privatizacije, odnosno model koji podrazumeva prodaju akcija preduzeća zaposlenima (model koji su u početnim fazama privatizacije primenjivale i Mađarska i Poljska). Zanimljivo je da je Srbija u tim prvim koracima bila među bržim republikama u privatizaciji. Taj period okončava se 1991. godine sa 1.211 preduzeća sa uložnim privatnim kapitalom u Srbiji. Međutim, te godine, zbog poznatih društvenih događaja koji su zadesili bivšu federaciju, Srbija preuzima regulisanje privatizacije, s obzirom da su do tad proces vodile federalne institucije. A kako su te federalne institucije prihodovale dažbine, čijim je oslobađanjem podsticana dokapitalizacija, Srbija je osporila i uglavnom poništila glavninu

---

³ Stojanović B, 2002, Tranzicioni proces: Podsticanje slobodnog preduzetništva, *Sociološki pregled* (vol. XXXVI), Beograd: Sociološko društvo Srbije u saradnji s Institutom društvenih nauka i Institutom za kriminološka i sociološka istraživanja, 286. str.

onog što je bilo ostvareno u pravcu privatizacije.⁴ Rezultat je, da su u Srbiji praktično izgubljene te prve dve godine privatizacije.

Nakon toga se postepeno, uz poništavanje obavljenih, ipak obnavlja privatizacija, u vidu dokapitalizacije i insajderske privatizacije, ali i kroz prodaju društvenog kapitala. Kako se inflacija ubrzavala, postajalo je sve isplativije kupovanje kapitala, koji je zbog toga bio sve jeftiniji, što je takođe ubrzavalo privatizaciju. Do 1994. godine privatizacija je poništena u 244 preduzeća, ali i obavljena po novim uslovima u 684 preduzeća. Međutim, te 1994. godine menjaju se propisi, a pravno se uređuje i sprovodi naknadna revalorizacija plaćene cene kapitala. Kao rezultat te „revalorizacije“ poništeno je preko 90 posto obavljenih privatizacija.

Dakle, proces privatizacije je nakon 1994. godine praktično obustavljen, te se značajan deo privrede zadržao u državnom i društvenom vlasništvu. Ponuđeno je sledeće obrazloženje – potrebno je sprečiti da se privatizacijom u uslovima sankcija mali broj pojedinaca lako i brzo, na nelegalan način, obogati. Tvrdilo se da se privatizacija odlaže sve dok ne budu ispunjeni uslovi za njeno „pravedno sprovođenje“.⁵ Međutim, u periodu nakon 1994. godine, obavljen je proces podržavljenja društvenog kapitala u delatnostima koje su od javnog interesa. Tako nastaju sadašnja javna preduzeća sa državnim kapitalom. U vreme njihovog nastajanja procenjivano je da ona čine nešto manje od polovine ukupnog kapitala u Srbiji. Osim Mobtela, u kome je državno vlasništvo činilo tek oko 50%, i nekih manjih preduzeća, privatizacija tog državnog kapitala se još uvek očekuje. Da stvar bude još gora, sve do 1997. godine traje agonija poništavanja i pauza u obavljanju novih privatizacija.

Model privatizacije iz 1997. godine predstavljao je nastavak starog modela, čije su osnovne osobine bile da je privatizacija i dalje autonomna (decentralizovana), neobavezna i usmerena ka radničkom akcionarstvu. Ta neobaveznost je bila kombinovana sa podsticajima, odnosno popustima u ograničenom vremenskom periodu, što je trebalo da navede zaposlene da privatizuju svoja preduzeća. Jedno od rešenja ovog modela bilo je da svi zaposleni i bivši zaposleni u društvenom i državnom sektoru, kao i osigurani seljaci imaju pravo na besplatne akcije, u zavisnosti od radnog staža. Najviše 60% kapitala preduzeća moglo je biti izdato na ovaj način, kroz besplatne akcije, 10% kapitala se odmah prenosilo penzijskom fondu, a najmanje 30% kapitala prodavalo se zainteresovanima. Kapital koji preostane po upisu akcija prelazio je u svojinu državnog Akcijskog fonda, a njegova privatizacija još uvek traje.

Neobaveznost privatizacije učinila je da je proces privatizacije prepušten vrlo složenoj igri motiva i podsticaja zaposlenih i menadžera.

U Srbiji je do 2000. godine privatizovan mali deo društvenog i državnog kapitala. Do jeseni 2000. godine, proces privatizacije koji je započet po modelu iz 1997. u oko 350 preduzeća, završen je u samo osamnaest. To su uglavnom bila manja preduzeća, sa skromnim kapitalom. Jedino veliko preduzeće koje je (delimično) privatizovano je Telekom, gde je 49%

---

⁴ Kovačević M, 2007, Efekti otegnute privatizacije, *Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, 135. str

⁵ Stojanović B, 2002, Tranzicioni proces: Podsticanje slobodnog preduzetništva, *Sociološki pregled (vol. XXXVI)*, Beograd: Sociološko društvo Srbije u saradnji s Institutom društvenih nauka i Institutom za kriminološka i sociološka istraživanja, 286. str.

vlasništva prešlo u ruke italijanskog STET-a (29%), i grčkog OTI-a (20%, OTI – Grčka Telekomunikaciona Organizacija).⁶

2.2. Tranzicija nakon 2000. godine

Iako se za početak ubrzanja procesa tranzicije u Srbiji može uzeti trenutak političkih promena, odnosno oktobar 2000. godine, to ne važi kada je proces privatizacije u pitanju. Razlozi za ovo leže u činjenici da je u periodu prelazne vlade bilo pokušaja da se započne privatizacija preduzeća po postojećem zakonu (iz 1997. godine), tačnije pozivani su direktori i zaposleni da otpočnu privatizaciju svojih preduzeća.⁷ U razloge za ovo nećemo ulaziti, uglavnom rezultat je bio da je određeni broj preduzeća ušao u proces privatizacije po starom modelu radničkog akcionarstva, ali su već februara 2001. godine usvojene izmene i dopune Zakona o svojinjskoj transformaciji, kojima je privremeno obustavljena privatizacija po starom zakonu, a do donošenja novog, najduže šest meseci. Privatizacije započete po zakonu iz 1997. godine mogle su biti nastavljene i završene.

Pred novom vlašću u Srbiji nalazilo se pitanje izbora modela privatizacije: svakako se nije moglo nastaviti sa dotadašnjim modelom radničkog akcionarstva, pa se postavljalo pitanje da li odabrati vaučerski model, koji je bio vrlo popularan oko sredine 1990-tih godina u nekim zemljama u tranziciji (Češka, Slovačka, Rusija), ili izabrati model klasične prodaje (koji je delimično primenjivan u svim zemljama u tranziciji).

Novi Zakon o privatizaciji donet je u junu 2001. godine, i tada se formalno stvaraju institucionalne pretpostavke za privatizaciju po novom modelu. Međutim, s obzirom da je bilo neophodno doneti i prateću regulativu novog Zakona (uredbe i pravilnici), što je trajalo do avgusta 2001. godine, a zatim i formirati Agenciju za privatizaciju, kao i Akcijski fond, što je sve potrajalo do prvog kvartala 2002. godine, praktično u 2001. godini nije privatizovano ni jedno preduzeće. Dakle, za početak privatizacije po novom modelu možemo uzeti 2002. godinu.

Zakon o privatizaciji iz 2001. godine je postavljao pretpostavke za donekle modifikovan model klasične prodaje. Osnovne odlike izabranog modela su bile sledeće:

- **Prodaja, a ne besplatna podela.** Metod prodaje društvenog i državnog kapitala odabran je sa idejom da se pokušaju naći pravi kupci, u smislu onih koji će iz preduzeća koja se privatizuju (ekonomskih resursa) izvući najviše. Osnovni uzrok takvog izbora bili su dotadašnje tranziciono iskustvo i drugih istočnoevropskih zemalja i iskustvo same Srbije. Pored toga, uzroci takvog izbora bili su i političke prirode, jer je ovaj model donosio znatne prihode budžetu, iz koga bi Vlada obezbedila znatna socijalna davanja, kako bi pridobila narod da prihvati promene.
- **Prodaja strateškim investitorima.** Vlada je s pravom pridala veliku važnost korporativnom upravljanju u postprivatizacionom periodu, te je optimalna za prodaju većinskog paketa (70%) društvenog/državnog kapitala jednom investitoru. Time je omogućeno preuzimanje pune kontrole nad preduzećem od strane jednog većinskog

---

⁶ Italijanski partner se 2002. godine povukao i prodao svoj udeo, tako da danas državni udeo čini 80%. Izvor: http://sh.wikipedia.org/wiki/Telekom_Srbija

⁷ Mijatović B, 2005, Privatizacija realnog sektora, *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije, 187. str.

vlasnika, a kako bi se olakšao i učinio efikasnijim veoma složen proces restrukturiranja preduzeća u postprivatizacionom periodu.

- **Manji deo se poklanja građanima i zaposlenima.** Zakon o privatizaciji ipak predviđa i poklone, ovog puta i zaposlenima i svim ostalim građanima. Zaposlenima se poklanja 30% akcija u preduzećima koja se prodaju aukcijom i 15% u preduzećima koja se prodaju na tenderima, dok se za građane rezerviše po 15% akcija u ovim drugim preduzećima. Na taj način ovaj je zakon pravedniji od prethodnih, jer ne daje samo zaposlenima već i svim ostalima. Svrha poklona je zadobijanje političke podrške za reforme, ali je važno to što poklon ne menja model privatizacije: i dalje postoji većinski vlasnik sa 70% kapitala u novoprivatizovanim preduzećima, što je bitno za način funkcionisanja preduzeća.
- **Konkurentski metodi prodaje.** Zakon je predvideo dva metoda prodaje, oba konkurentna: aukciju, odnosno licitaciju za manja i slabija preduzeća i tender za veća i bolja, namenjena prvenstveno stranim investitorima. Uvek se prodaje 70% neprivatizovanog kapitala (ostatak od 30% se, kako je navedeno, poklanja zaposlenima i građanima). Među metodima prodaje ne nalazi se direktna pogodba između države i kupca, pošto je ona previše rizična pošto omogućuje korupciju. Kod tih loših preduzeća izvešće se ili uređeno restrukturiranje ili stečaj. Upotrebom isključivo konkurentskih metoda prodaje trebalo je obezbediti maksimalnu transparentnost procesa, tj. onemogućiti korupciju i druge mahinacije ishodom privatizacije.
Najvažnija novost tiče se prava Agencije da pokrene postupak prodaje društvenog kapitala u svakom preduzeću, čime je ukinuta dobrovoljnost privatizacije u Srbiji i obezbeđeno da privatizacija ipak ima kraja.
- **Restitucija.** Zakonom o privatizaciji predviđeno je da se od svake prodaje 5% prihoda izdvoji za buduće naknade za nacionalizovanu imovinu. Time je potraživanje bivših vlasnika implicitno priznato, ali sam zakon o privatizaciji nije prejudicirao rešenja iz zakona o denacionalizaciji.
- **Restruktuiranje.** Za preduzeća za koja ne bi bilo realnih izgleda da nađu kupca u sadašnjem stanju predviđen je proces restrukturiranja kao privatizaciona priprema. Dve su osnovne ideje kako da im se pomogne: prvo, da se neka od njih podele na više preduzeća i prodaju atraktivna, a u stečaj pošalju ona koja ne nađu kupca; drugo, da se izvrši otpis dela dugova prema državi, kako bi im se vrednost podigla iznad nule.

Konkretni efekti privatizacije mogu se pratiti uglavnom u realnom sektoru, i delimično u finansijskom sektoru (kroz privatizaciju banaka, dok je privatizacija osiguravajućih društava još uvek na početku). Kada je u pitanju javni sektor, izuzev telekomunikacija, napravljeni su prvi koraci u restruktuiranju NIS-a i JAT-a, ali još uvek bez precizno definisane procedure za ostala javna preduzeća.⁸

2.2.1. Rezultati privatizacije realnog sektora

Kada su u pitanju rezultati privatizacije realnog sektora, po novom konceptu privatizacije do sada (podaci iz marta 2007.) je prodato oko 1900 preduzeća, što čini 73% od

---

⁸ Privredna komora Srbije, 2007, Ocena efekata dosadašnje privatizacije u Republici Srbiji, *Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, 35. str.

ponuđenih preduzeća na prodaju, ali ne i od ukupnog broja preduzeća koja se nalaze u različitim fazama ovog procesa. Ilustracija u vezi sa tim, data je u sledećoj tabeli:

Tabela 1: Rezultati privatizacije u periodu 2002 – mart 2007.

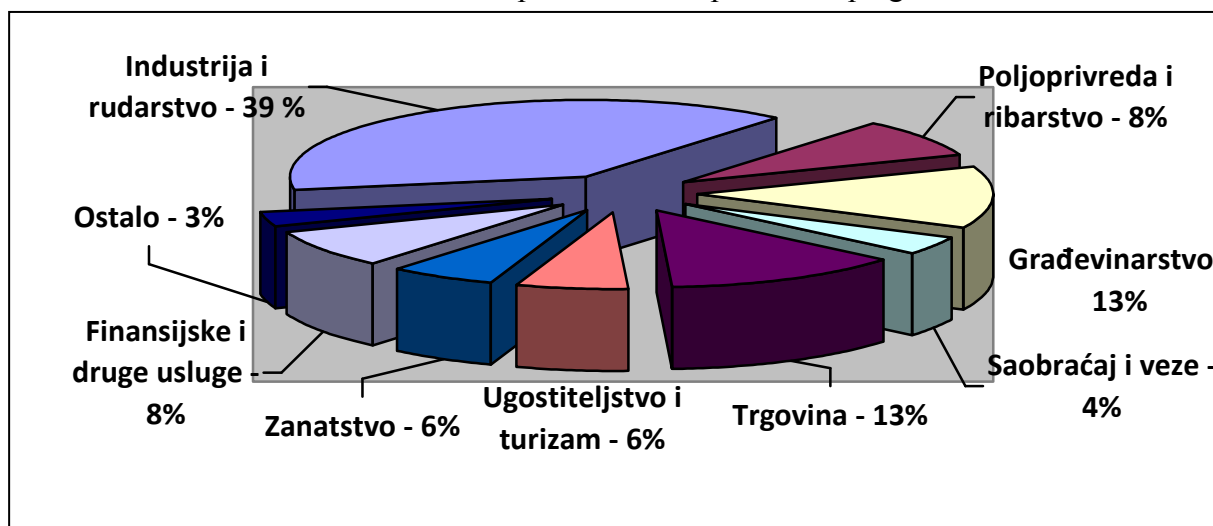
Metod privatizacije	Broj ponuđenih preduzeća	Broj prodatih preduzeća	Procenat uspešne prodaje
Tenderi	154	77	50%
Aukcije	1.817	1.360	75%
Tržište kapitala	517	446	75%
Ukupno	2.588	1.883	73%

Izvor: Agencija za privatizaciju

Ostalo je još 600 preduzeća-kandidata za privatizaciju, ali pri tom treba imati u vidu, da su to uglavnom, kako delovi preduzeća proizašli iz procesa restrukturiranja, tako i manje atraktivna preduzeća koja do sada nisu uspela da nađu kupca, uključujući i preduzeća koja su imala neuspešnu aukciju/tender. U toj grupu su, takođe, i ona preduzeća čija je prodaja iz različitih razloga otežana i zahteva međuinstitucionalna usaglašavanja.

Na grafikonu 1 prikazan je granski raspored preduzeća, privatizovanih putem aukcije i tendera u periodu od 2002. do marta 2007. godine. Na osnovu detaljnijih istraživanja utvrđeno je da prednjače preduzeća iz oblasti industrije i rudarstva, a posebno proizvođači prehrambenih proizvoda, hemijskih proizvoda, građevinskog materijala, obojenih metala i tekstilnih proizvoda.

Grafikon 1: Struktura privatizovanih preduzeća po granama

Izvor: Privredna komora Srbije, prema podacima Agencije za privatizaciju

2.2.2. Rezultati privatizacije finansijskog sektora

Kada je reč o privatizaciji banaka, ona se odvija kroz prodaju državnog paketa akcija u bankama u kojima je Republika Srbija stekla vlasništvo po osnovu konverzije obaveza banaka prema poveriocima Pariskog i Londonskog kluba i obaveza po osnovu stare devizne

štednje građana. Većinski vlasnik akcija država je postala u 11, a manjinski u 5 banaka, uz zakonsku obavezu da akcije u bankama stečene po ovim osnovama, proda na tržištu.

Prodaja akcija u državnom vlasništvu se sprovodi putem međunarodnih javnih tendera, a dostavljene ponude se rangiraju na osnovu finansijske ponude, programa zaposlenosti, kao i investicione i razvojne strategije.

U 2005. i 2006. godini realizovana je prodaja šest banaka: *Jubanka* – Beograd, *Novosadska banka* – Novi Sad, *Kontinental banka* – Novi Sad, *Niška banka* – Niš, *Panonska banka* – Novi Sad, *Vojvođanska banka* – Novi Sad. Prodajom Vojvođanske banke krajem 2006. godine, proces privatizacije banaka je praktično ušao u završnu fazu. Iako država ima zakonsku obavezu da proda svoj paket akcija još u pet banaka (*Agrobanka* – Beograd, *Komercijalna banka* – Beograd, *Privredna banka* – Beograd, *Privredna banka* – Pančevo, *Čačanska banka* – Čačak), otvoreno je pitanje kako će se u slučaju tih banaka realizovati postupak privatizacije.

Paralelno sa procesom privatizacije banaka, u borbi za konkurentsku poziciju na tržištu, odvija se i proces prodaje privatnih banaka stranim bankama. Rezultat ovih procesa je znatno povećanje broja banaka sa većinskim stranima kapitalom. Krajem 2006. godine, učešće banaka u većinskom vlasništvu stranih lica povećano je na 77%, učešće banaka u većinskom vlasništvu države je smanjeno na 15%, pri čemu je smanjeno i učešće banaka sa pretežnim privatnim vlasništvom na 8%.

Kada se govori o privatizaciji u oblasti osiguranja, to se praktično odnosi na privatizaciju dva najveća društva za osiguranje, *Dunav osiguranje* i *DDOR Novi Sad*. Prema ranijim najavama privatizacija *Dunav osiguranja* nije planirana u narednih nekoliko godina, ali je u toku restrukturiranje kao deo preprivatizacionog procesa. Kada je reč o privatizaciji *DDOR Novi Sad*, ona je otpočela 2007. godine, putem tenderske prodaje na kojoj je jedini učesnik bila italijanska osiguravajuća kompanija „Fondarija SAI“. Prema aktuelnijim podacima (oktobar 2008.) ova kompanija poseduje ukupno 99,24% od ukupnog broja akcija *DDOR-a*, nakon preuzimanja nešto manje od 16% akcija.⁹

2.2.3. Privatizacija javnog sektora

Privatizacija javnog sektora je na samom početku i konkretni efekti se najpre mogu videti u sektoru telekomunikacija – zahvaljujući privatizaciji *Mobtel*. Rešenja za privatizaciju velikih javnih preduzeća se tek naziru, pa tako na privatizaciju čekaju NIS, EPS, JP Železnice Srbije, Srbijašume, JAT, Aerodrom „Nikola Tesla“ i dr. S obzirom da se strategija privatizacije javnih preduzeća još uvek razmatra, ovo poglavlje praktično predstavlja uvod u odgovor na pitanje: kako završiti privatizaciju u Srbiji.

Iskustva širom sveta pokazuju da ne postoji jedan univerzalni model privatizacije koji je najbolji za sve zemlje i za sve infrastrukturne delatnosti. Takođe, iskustvo ukazuje da je za ispoljavanje pozitivnih efekata privatizacije infrastrukturnih preduzeća neophodno da se pre privatizacije stvori odgovarajući regulatorni okvir u privrednoj grani, kao i da se do određenog nivoa restrukturiraju JP. Stvaranje adekvatnog regulatornog okvira jeste od presudne važnosti zbog činjenice da neke delatnosti (ili neki njihovi delovi) u okviru infrastrukture imaju karakter “prirodnog monopola”. Zamena državnog monopola privatnim, u slučaju kada država nije u stanju da adekvatno kontroliše monopolistu (neadekvatni

---

⁹ Izvor: <http://www.ddor.rs/sr/>

regulatorni okvir, nedostatak nezavistnosti regulatornih tela, korumpirana vlast) – često ima niz nepovoljnih efekata (povećanje cena, stagnacija dostupnosti i kvaliteta usluga), koje kompromituju sam proces privatizacije, što je u nekim slučajevima npr. u Latinskoj Americi dovelo i do renacionalizacije preduzeća u oblasti infrastrukture. Naravno, potreba za kreiranjem regulatornog okvira ne bi smela da bude izgovor za odlaganje privatizacije.

Takođe, u nekim kapitalno intenzivnim delatnostima u kojima je period investiranja vrlo dug, a vrednost investicija visoka, kao što je elektroprivreda, uspostavljanje liberalnog tržišta u nekim slučajevima imalo je za posledicu smanjenje cena i profita, što je uticalo na nedovoljne investicije i izazivalo nestašice struje (npr. Kalifornija). Taj potencijalni problem je još izraženiji u zemljama u razvoju gde su potrebne vrlo visoke investicije da bi se obezbedio visok nivo dostupnosti i pouzdano snabdevanje električnom energijom.

Tokom poslednjih nekoliko godina u javnosti Srbije, ali i kod kreatora ekonomske politike, prisutne su različite ideje u pogledu obima, metoda i dinamike privatizacije javnih preduzeća. Rasprave o privatizaciji potisnule su u drugi plan analizu regulatornog okvira kao i tržišnih struktura koje će se pojaviti kao rezultat procesa privatizacije.

U vezi s privatizacijom javnih preduzeća u Srbiji sredinom 2007. godine bitna su sledeća pitanja:

- koja preduzeća treba trajno (termin trajno treba shvatiti uslovno) da ostanu u većinskom državnom vlasništvu?
- koje regulatorne, strukturne i druge reforme treba da prethode privatizaciji javnih preduzeća?
- da li, koliko i kada besplatnih akcija podeliti zaposlenim i građanima?
- kada, za koja preduzeća i u koliko koraka je opravdano prodati većinski paket strateškom partneru?
- koja preduzeća i u kom obimu privatizovati preko berze?

Prethodno navedena pitanja i opcije za restrukturiranje i privatizaciju javnih preduzeća u Srbiji analiziraće se na primerima najvažnijih republičkih javnih preduzeća: u oblasti nafte i gasa (NIS), elektroprivrede (EMS i EPS), telekomunikacija (Telekom Srbija), poštanskog saobraćaja (PTT), železničkog saobraćaja (Železnice Srbije), avio-saobraćaja (JAT i aerodrom “Nikola Tesla”) i podzemne eksploatacije uglja (PEU).

Procenjuje se da u većinskom državnom vlasništvu, bar u doglednom periodu, treba da ostanu preduzeća koja obavljaju delatnosti koje imaju tipičan karakter prirodnog monopola i gde je uvođenje stvarne ili potencijalne konkurencije pri postojećoj tehnologiji ekonomski neracionalno. U skladu s tim ocenjuje se da će u državnom vlasništvu ostati PTT, preduzeće koje se bavi prenosom električne energije (EMS), i preduzeća u čijoj nadležnosti se nalaze međunarodni gasovodi (Srbijagas) i naftovodi (Transnafta) koji prolaze kroz Srbiju. Takođe, ocenjuje se da bi bilo opravdano da u trajnom većinskom državnom vlasništvu bude i preduzeće koje će se baviti i daljom modernizacijom i održavanjem železničke mreže, a koje će biti izdvojeno iz sada jedinstvenog preduzeća Železnice Srbije. Naravno, iz preduzeća koja obavljaju navedene delatnosti nastavilo bi se izdvajanje i privatizacija sporednih delatnosti. U slučaju PTT-a – preduzeća koje pruža veći broj različitih usluga, država bi ostala većinski vlasnik, ali bi se istovremeno za većinu tih usluga stvorile mogućnosti za postojanje privatnih konkurenata. U isti mah, nije isključeno da će u dužem vremenskom periodu tehnološke

promene i potiskivanje pismonosnih papiranih pošiljki od strane elektronskih, kao i razvojem privatnih preduzeća u oblasti prenosa ostalih pošiljki (paketa i dr.) prestati potreba za postojanjem preduzeća s većinskim državnim vlasništvom u toj oblasti.

Na osnovu iskustava drugih zemalja, stanja regulative, sprovednih reformi i poslovnih performansi infrastrukturnih preduzeća u Srbiji procenjuje se da sledeća preduzeća mogu biti većinski privatizovana u srednjem roku: proizvodnja i distribucija nafte i naftnih derivata (NIS), avio-saobraćaj (JAT), fiksna i mobilna telefonija (Telekom Srbija) i preduzeće za podzemnu eksploataciju uglja (PEU). Na osnovu aktuelnog stanja u navedenim preduzećima, dosadašnjih reformi u oblasti regulative, zainteresovanosti potencijalnih investitora za privatizaciju – ocenjuje se da su prvi kandidati za većinsku privatizaciju NIS, JAT¹⁰ i Telekom Srbija. Procenjuje se i da preduzeće za podzemnu eksploataciju uglja treba što pre privatizovati, kao celinu ili neke njegove delove, dok preostale delove treba zatvoriti. Dodatni razlog za brzu privatizaciju PEU jeste i u činjenici da ovo preduzeće, uz Železnicu Srbije i Puteve Srbije, od trenutka izdavanja iz EPS-a koristi državne subvencije.

Ocenjuje se da bi u nešto dužem vremenskom periodu bilo ekonomski opravdano privatizovati: proizvodnju i distribuciju električne energije (EPS), aerodrom “Nikola Tesla” i deo Železnice Srbije koji će se baviti prevozom robe i putnika. Da bi do privatizacije došlo, nepohodno je, vezano za EPS i Železnice Srbije pre same privatizacije stvoriti uslove za nastanak konkurencije: u kratkom roku treba raditi na stvaranju funkcionalnih i regulatornih uslova za ulazak privatnog sektora u navedene delatnosti, npr. kroz izgradnju privatnih elektrana ili ulazak privatnih prevoznika u oblast železničkog saobraćaja.

Da bi privatizacija javnih preduzeća vodila ka ostvarivanju prethodno navedenih pozitivnih društvenih ciljeva neophodno je usvojiti niz promena u zakonima i podzakonskim aktima koje će omogućiti stvaranje konkurentnog ambijenta u infrastrukturnim delatnostima. Važan element regulatornih reformi koji se odnosi na sva javna preduzeća uključujući i lokalna jeste – ukidanje zakonske odredbe prema kojoj je Republika vlasnik i kapitala i imovine javnih preduzeća. Važno je takođe da pre privatizacije dođe do usvajanja konkretnih regulatornih mera, specifičnih za pojedine oblasti i koje regulišu specifične karakteristike određenih tržišta i tehnologija.

Jedno od aktuelnih pitanja jeste i to koja javna preduzeća treba prodati strateškom partneru – verovatno stranom preduzeću. Generalno, strateškom partneru treba prodati ona javna preduzeća koja zahtevaju značajna investiciona ulaganja, a koja se ne mogu obezbediti iz sopstvenih izvora, dok bi eventualno uzimanje značajnih kredita iz inostranstva imalo za posledicu dalji rast već ionako visoke zaduženosti preduzeća, a verovatno i države kao garanta. Takva preduzeća mogu da opstanu na tržištu Srbije samo u uslovima monopola, a svaki eventualni pokušaj proboja na tržišta jugoistočne Evrope završio bi se visokim dugovima iz kojih bi se finansirao taj proboj. Na osnovu prethodnih kriterijuma zaključuje se da je privatizacija u formi prodaje strateškom partneru optimalna u slučaju NIS-a, PEU i JAT-

---

¹⁰ Prema poslednjim informacijama, JAT ipak u skorije vreme neće biti privatizovan usled propalog tendera, već će uslediti restrukturiranje i modernizacija. (septembar 2008 – *Izvor: B92*)

a. Imajući u vidu očekivanu vrednost transakcije pri privatizaciji kao i neophodna sredstva za investicije nakon toga, procenjuje se da će se kao kupci navedenih preduzeća pojaviti strane kompanije (regionalni lideri ili velike kompanije iz Evrope i sveta). U slučaju NIS-a država bi verovatno zadržala manjinski paket, a u ugovoru o privatizaciji bi se precizno definisale odluke koje budući vlasnik ne može da donosi bez saglasnosti države. U vezi s prethodnim stavom jeste i pitanje – da li je optimalno da se strateškom partneru proda većinski paket u jednom koraku ili je bolje da se to uradi u više koraka. Prednost prve opcije jeste u tome što se odmah većinskom vlasniku predaje odgovornost za unapređenje i modernizaciju preduzeća, a što će verovatno uticati na brži rast preduzeća, poboljšanje njegove efikasnosti, poboljšanje kvaliteta proizvoda kao i na brže saniranje ekoloških problema. U slučaju većinske privatizacije slabe podsticaji za sprečavanje ulaska novih privatnih preduzeća i jačanje konkurencije. Prednost druge opcije je što otvara mogućnost značajnog rasta vrednosti većinskog državnog kapitala u narednim godinama, kako usled unapređenja performansi samog preduzeća tako i rasta tržišta Srbije.

Postoji, međutim, opravdana sumnja da bi zadržavanje većinskog paketa države moglo da uspori liberalizaciju tržišta, što je i jedan od razloga preporučene brze i većinske privatizacije NIS-a. U uslovima kada preduzeće nije izloženo oštroj konkurenciji, kombinacija većinskog državnog i manjinskog privatnog vlasništva često rezultira u nedovoljnom investiranju u infrastrukturno preduzeće. Manjinski vlasnik je u takvim okolnostima više fokusiran da uspori liberalizaciju i da pod privilegovanim uslovima postane većinski vlasnik nego da modernizuje i unapređuje preduzeće, koje država može potom da proda drugom vlasniku. Kao primer za to možemo navesti manjinsko učeće mađarskog MOL-a u hrvatskoj INI.

Na osnovu performansi samih preduzeća, njihovog strateškog značaja, očekivanog rasta tržišta i dr. nesporno je da bi u slučaju JAT-a i PEU većinski paket trebalo prodati strateškom partneru već u prvom koraku. U slučaju NIS-a teško je izvagati prednosti jedne i druge opcije, ali se čini da bi prodaja većinskog paketa u prvom koraku predstavljalo bolje rešenje, uz prethodno formiranje konkurentnog ambijenta, definisanje odluka koje se ne mogu doneti bez saglasnosti države i adekvatnog definisanja obaveza kupca u pogledu ekologije i dr.

U slučaju Telekoma Srbije i EPS-a procenjuje se da nije potreban većinski strateški partner koji bi u perspektivi imao većinsko vlasništvo u ovim preduzećima. S druge strane to ne znači ni da država treba da zadrži većinski paket akcija ovog preduzeća, već da bi akcije mogle da budu prodane širokoj lepezi investitora preko berze. Naravno, nije isključeno da će se u dužem vremenskom periodu pojaviti potreba i za većinskim partnerom.

Telekom Srbija je preduzeće koje ostvaruje visok profit i koje je započelo širenje u regionu, pa se procenjuje da je najpovoljniji način njegove privatizacije sukcesivna prodaja državnih akcija i niz dokapitalizacija koje bi imale za rezultat diversifikovanu vlasničku strukturu u kojoj bi većinsko učeće imala domaća i strana preduzeća, banke, osiguravajuća društva, institucionalni investitori (penzioni i investicioni fondovi) i građani Srbije. Naravno, postoji mogućnost da se kao manjinski vlasnici pojave i strane telekomunikacione kompanije, kao što je to već sada slučaj sa grčkim OTE (koji poseduje 20% JP Telekom Srbija). Kratak period povraćaja (visok prinos), umerene investicije (u odnosu na npr. energetiku)

predstavljaju povoljne okolnosti za privlačenje privatnih investitora. Tehnološka rešenja, najpre u mobilnoj, a tokom poslednjih godina i u fiksnoj telefoniji doprinela su da značajan deo sektora izgubi karakteristike prirodnog monopola. Za segmente koji i dalje imaju karakteristike prirodnog monopola postoje dobro razrađena regulatorna rešenja, od kojih su mnoga sadržana u Direktivama EU, kojima se omogućuju slobodan pristup različitim operaterima.

U slučaju EPS-a privatizacija bi mogla da započne za nekoliko godina prodajom manjinskih paketa države i podelom besplatnih akcija (ukoliko se takvo rešenje usvoji). Budući da su u oblasti elektroprivrede u Srbiji potrebna značajna ulaganja, a da EPS nema dovoljno sopstvenih sredstava za njihovu realizaciju, ocenjuje se da je najbolje rešenje da se izgradnja novih elektrana ili blokova elektrana prepusti stranim i domaćim privatnim preduzećima. U tom smislu neophodna je funkcionalna liberalizacija tržišta kako bi se omogućilo zainteresovanim investitorima da ulažu u Srbiju, a da pri tome ne budu uslovljavani od strane EPS-a. Prepuštanjem dela domaćeg tržišta privatnim (verovatno stranim) preduzećima sam EPS bi mogao da se pojavi kao suinvestitor u manjim i srednjim projektima u regionu jugoistočne Evrope (npr. u Bosni i Hercegovini – Republici Srpskoj). Ukoliko bi EPS nastojao da zadrži ključnu ulogu u izgradnji novih kapaciteta u Srbiji, a da istovremeno ide na regionalnu ekspanziju, smatra se da bi to imalo niz negativnih posledica kako za samo preduzeće tako i za privredu Srbije. Zbog nedostatka sopstvenih sredstava za investiranje, ionako zaduženo preduzeće bi uzimalo dodatne kredite, verovatno uz državne garancije – što bi imalo za posledicu ekspanziju kako duga preduzeća tako i indirektnog duga države. Takođe, u ovakvom scenariju verovatno bi samo preduzeće vršilo pritisak ka odlaganju liberalizacije tržišta električne energije.

Ocenjuju se da bi u slučaju Telekoma Srbija, NIS-a, EPS-a, Aerodroma “Nikola Tesla”, deo akcija preduzeća trebalo ponuditi preko berze. Pri tome u slučaju Telekoma Srbija i EPS-a ponuda preko berze bio bi osnovni metod privatizacije, dok bi u slučaju NIS-a i Aerodroma to bio pomoćni metod privatizacije kojim bi se ponudio manjinski paket akcija. Takođe, preko berze bi se mogli prodati i manjinski paketi akcija preduzeća za koja se planira da dugoročno ostanu u državnom vlasništvu (PTT, prenos električne energije i dr.). Procenjuje se da državne akcije u PEU i JAT-u, zbog skromnih performansi ovih preduzeća, ne bi bile interesantne za investitore na berzi. Ponuda kvalitetnih i likvidnih akcija neophodna je da bi se otvorile nove mogućnosti za ulaganje građana Srbije, investicionih i penzijskih fondova kao i drugih pravnih lica, što bi doprinelo razvoju i produbljivanju finansijskog tržišta u Srbiji.¹¹

---

¹¹ Arsić M, Đoković V, 2007, *Reforma infrastrukturnih delatnosti i privatizacija javnih preduzeća*, Beograd: Savetovanje, *Tekuća privredna kretanja, ekonomska politika i strukturne promene u Srbiji 2007/2008.* g., Ekonomski fakultet, 9. str.

2.3. Privatizacija kao jačanje i razvoj „starog“ privatnog sektora i osnivanje novih preduzeća

Kako je u uvodu ovog rada već navedeno, privatizacija kao osnovno uporište tranzicije je širi proces od same privatizacije državnog i društvenog kapitala. Iako je ova činjenica, često neopravdana, ostajala na marginama pažnje domaćih protagonista i teoretičara tranzicije, mi ćemo se u ovom kratkom delu osvrnuti i na ovaj aspekt privatizacije.

Program strukturnih reformi treba zasnovati na uvođenju i razvoju novog privatno-vlasničkog sektora privrede koji ima višu efikasnost od privatizovanih preduzeća, tako da ovakav vid privatizacije, putem razvoja potpuno nove, tržišno prilagođene proizvodne strukture, može imati ubrzavajuće dejstvo i na privatizaciju postojećeg državnog i društvenog kapitala, odnosno na postepeno slabljenje i gašenje njihove uloge u ekonomskom životu naše zemlje. Ovakav stav, potvrđuje je i studija Svetske banke „*Tranzition – The first ten years*“ (2002) u kojoj se ističe da dominantnu ulogu u privatizaciji ima sektor novih privatnih preduzeća, što je utvrđeno komparativnim sagledavanjem iskustva različitih zemalja u tranziciji. Autori ove studije kao dve glavne stavke politike kojom bi trebalo da se podstiče ekonomski rast zemalja u tranziciji preporučuju jačanje finansijske discipline za stare firme i ohrabrivanje ulaska novih preduzeća.¹²

Pojedini autori zapažaju da nagli rast novog privatnog sektora, odnosno rast i razvoj malih i srednjih preduzeća, predstavlja tipičnu karakteristiku privreda zemalja u tranziciji, iz čega sledi da ta preduzeća mogu imati ključnu ulogu u privredama koje prolaze kroz ovaj proces. Podatak iz 2004. godine po kome mala preduzeća u Srbiji čine skoro 96% ukupnog broja preduzeća, srednja 3,08%, a velika svega 0,8% od ukupnog broja preduzeća, jasno ukazuje na značaj koji mala i srednja preduzeća mogu imati u procesu tranzicije.¹³

Svi relevantni indikatori ukazuju da je u sektoru malih i srednjih preduzeća (MSP) u periodu nakon 2000. uspostavljen rastući trend. MSP kao potencijalni nosioci društveno ekonomskog razvoja, predstavljaju najvitalniji i ekonomski najefikasniji deo privrede, koji može preuzeti inicijativu u oblasti razvoja i primene inovacija i tehničko-tehnološkog napretka, povećanja produktivnosti i konkurentnosti privrede. Analiza nivoa razvijenosti sektora u 2006. godini, pokazuje da on postaje sve značajniji segment privrede u sprovođenju strukturnih reformi, posebno u funkciji otvaranja novih radnih mesta i oživljavanja ukupne privrede sa dominantnim učešćem u broju privrednih subjekata, zatim sa 60% učešća u zaposlenosti i sa blizu 55% u formiranju bruto dodate vrednosti privrede Srbije.¹⁴

---

¹² Rikalović G, 2002, Aktuelni koncept privatizacije kao osnovno uporište tranzicije, *Ekonomski anali*(br. 46), Beograd: Ekonomski fakultet, 77. str.

¹³ Slična struktura preduzeća po veličini bila je i u Evropskoj uniji u 2003. godini – mala preduzeća čine 98,93%, srednja 0,96%, a velika 0,21% od ukupnog broja preduzeća – Izvor: Paunović B, 2006, *Ekonomika preduzeća*, Beograd: Ekonomski fakultet, 46. str

¹⁴ Privredna komora Srbije, 2007, Ocena efekata dosadašnje privatizacije u Republici Srbiji, *Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, 50. str.

2.4. Uticaj privatizacije na privredni razvoj u Srbiji i u zemljama Jugoistočne Evrope

Na samom kraju rada, u vidu predzaključka, osvrnućemo se na pojedine makroekonomske pokazatelje naše zemlje, kao i zemalja iz našeg okruženja iz kojih se mogu doneti neki zaključci o uticaju privatizacije na privredni razvoj.

Početni period privatizacije po pravilu je povezan sa velikim ekonomskim, socijalnim i društvenim previranjima i teškoćama. O tome svedoče dosadašnja iskustva zemalja koje su ovim putem krenule krajem osamdesetih godina. Analiza privrednih kretanja u nekim zemljama Jugoistočne Evrope pokazala je da je nakon deset godina u svim državama osim Slovenije, došlo do bitnog privrednog zastoja. Kao posledica toga, bruto domaći proizvod bio je ispod nivoa od početka strukturnih promena 1989/90. godine. (Tabela 2.)

Tabela 2. – Visina BDP-a 2000. u odnosu na nivo dostignut na početku restrukturiranja

Država	Nivo BDP-a 2000. godine (1989=100)	Država	Nivo BDP-a 2000. godine (1989=100)
Slovenija	114	SCG (SRJ)	48
Hrvatska	80	Makedonija	77
BiH	-	Albanija	102

Podaci Tabele 2 ukazuju da je u skoro svim posmatranim zemljama u prvih deset godina privatizacije došlo do pada BDP-a. Najveći pad imala je privreda SCG, s obzirom da 2000. godine nije dostigla ni 50% svog društvenog proizvoda iz 1989. godine. Pored ekonomskih razloga, na ovakve rezultate svakako su uticala i druga društveno-politička zbivanja, koja su u našoj zemlji bila dugotrajnija i nepovoljnija. Privreda Slovenije jedina je ostvarila bitniji porast BDP-a od 14%, što je u uslovima početnih godina tranzicije značajan napredak. Kako je privreda Slovenije pošla od najviših startnih pozicija i potresi uslovljeni privatizacijom takođe su bili najmanji. Osim najvišeg nivoa razvijenosti u odnosu na druge posmatrane zemlje, jedna od komparativnih prednosti slovenačke privrede bila je i struktura i obim privrednih veza koje je ova zemlja već imala sa Zapadom, a koje su joj u velikoj meri pomogle da proces tranzicije počne i da nastavi sa daleko manjim potresima u odnosu na druge zemlje regiona.

Drugi analizirani podatak za posmatranu grupu zemalja jeste BDP po glavi stanovnika (Tabela 3). U prvih deset godina privatizacije najveći BDP *per capita* imale su privrede Slovenije i Hrvatske, dakle, zemlje koje su i pre procesa privatizacije bile najrazvijenije.

Tabela 3. – Kretanje BDP-a per capita 1989/2000

Država	BDP per capita 1989-2000 u \$	Država	BDP per capita 1989-2000 u \$
Slovenija	9.320	SCG (SRJ)	1.225
Hrvatska	4.244	Makedonija	1.685
BiH	972	Albanija	1.195

Posle šest godina tranzicionih previranja, relativne pozicije zemalja u regionu gotovo da se nisu promenile. Prema podacima MMF-a u 2006. godini posmatrane zemlje ostvarile su bruto domaći proizvod i bruto domaći proizvod po stanovniku kao što je prikazano u Tabeli 4.

Tabela 4. – Ostvareni BDP u nekim zemljama Jugoistočne Evrope u 2006.

Zemlja	BDP u mil. \$	BDP per capita u \$
Slovenija	34.030	21.695
Hrvatska	38.510	12.364
BiH	9.343	5.827
Srbija	24.058	5.207
Makedonija	5.722	7.749
Albanija	8.379	5.323

Podaci za Albaniju su pretpostavka MMF-a

Osnovu za optimizam u pogledu budućih privrednih kretanja u Srbiji pruža analiza kretanja BDP-a Srbije u periodu od 2000. do 2007. godine. Iako podaci ukazuju na određenu privrednu nestabilnost i neravnomernost u kretanju ovog pokazatelja, mesta za optimizam ipak ima (Tabela 5).

Tabela 5. – Stopa rasta BDP-a Srbije u periodu 2000-2007.

Godina	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Stopa rasta BDP u %	4,5	4,8	4,2	2,5	8,4	6,2	5,7	7,1

Prema podacima Tabele 5 može se zaključiti da je srpska privreda najvišu stopu BDP-a u posmatranom periodu ostvarila 2004. godine i to 8,4% kada je i proces privatizacije bio na vrhuncu, dok je 2005. i 2006. došlo do blagog pada. Prema prognozama MMF (oktobar 2008.) rast BDP-a Srbije u 2008. i narednoj godini biće 6% (što se tiče okruženja za Hrvatsku se prognozira 3,8%, Crnu Goru 7,5%, Makedoniju i BiH 5,5%, a Albaniju 6,1%), međutim zbog uticaja svetske finansijske krize procena premijera Mirka Cvetkovića je da će taj rast u narednoj godini ipak biti niži i iznositi oko 4%.¹⁵

Analiza granske strukture ukazuje da je do sada najveći porast BDP-a ostvaren u sektoru usluga i građevinarstvu, a najmanji u sektoru poljoprivrede. Učešće sektora usluga raste iz godine u godinu, a učešće industrije i poljoprivrede stagnira. To ukazuje na odrađeni stepen oživljavanja privredne aktivnosti, mada bi industrija i poljoprivreda, s obzirom na raspoložive resurse, trebalo da imaju daleko značajnije učešće.¹⁶

¹⁵ Izvor: B92 (<http://www.b92.net/>)

¹⁶ Kokeza G, 2007, Izbor optimalne strategije u funkciji uspešnog završetka privatizacije, *Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Beograd: Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, 208. str

3. Zaključak

U ovom radu smo se bavili pitanjem privatizacije kao bazičnim uporištem tranzicije, i nakon iznetog hronološkog pregleda toka procesa privatizacije u Srbiji, dolazimo do zaključka da se u prvih deset godina tranzicije u Srbiji nije učinilo mnogo, u više navrata su osvareni rezultati privatizacije poništavani, vreme je izgubljeno, a proces privatizacije se praktično vraćao na sam početak. Iako su nakon perioda politički promena 2000. godine tranzicioni i privatizacioni proces dobili na svom ubrzanju, ne može se izostaviti utisak da je i u tom periodu dosta vremena u procesu privatizacije izgubljeno, kako od samih političkih promena 2000. pa do 2002. godine kada je novi zakon o privatizaciji praktično počeo da se primenjuje, tako i kasnije usled različitih političkih dešavanja, čestih izbora, pa samim tim i nestabilne političke klime kao i nedovoljne spremnosti da se proces privatizacije značajnije ubrza. Međutim, evidentno je da su određeni pomaci ipak napravljeni. Kao što je u radu i isticano, privatizacija realnog i finansijskog sektora se praktično privodi kraju, dok smo kada je reč o privatizaciji javnog sektora gotovo na samom početku.

U jednom delu rada osvrnuli smo se na privatizaciju sa aspekta jačanja i razvoja starog privatnog sektora i osnivanja novih preduzeća. Primećen je rastući trend u sektoru malih i srednjih preduzeća na koji ukazuju svi relevantni indikatori. Takođe je uočen rast broja novoformiranih preduzeća u privatnom vlasništvu, što pokazuje novu ulogu sektora MSP, u smislu da fizička lica u procesu tranzicije sve više preuzimaju odgovornost i postaju preduzetnici otvarajući nova privatna preduzeća.

Na kraju rada, součili smo se sa podacima o kretanju BDP naše zemlje kao i drugih zemalja iz našeg okruženja tokom procesa tranzicije. Iako nam ovi podaci u komparaciji sa drugim zemljama ne idu mnogo na ruku, razloga za optimizam ipak ima kada posmatramo kretanje BDP naše zemlje u periodu od 2000 do 2007. godine (iako podaci ukazuju na određenu privrednu nestabilnost i neravnomernost u kretanju). Međutim, efikasan završetak kako privatizacije, tako i tranzicije uopšte, su neophodni kako bi se naša zemlja što spremnija suočila sa novijim i aktuelnijim teškoćama koje su pred nama (kao na primer svetska finansijska kriza).